

Araştırma Makalesi
Research Article

Kemal BAKIR

Yrd.Doç.Dr. | Assist.Prof.Dr.
Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Erzurum-Türkiye
kemalb25@hotmail.com

Hannah Arendt'te Kötülük Problemi

Özet

Hannah Arendt, Yahudi kökenli bir Alman yurttaşı olarak II. Dünya Savaşı sürecinde Nazilerin güttüğü antisemitist siyasete ve Yahudi soykırımına tanıklık etmiş ve bütün bu olup bitene bir anlam verme gayretiyle kötülük problemi üzerine odaklanmıştır. Arendt'e göre, Naziler yalnızca Yahudilere değil bütün insanlığa karşı suç işlemiştir. Bu ise ahlâki anlamda kötülüğün ta kendisidir. Kötülüğün sebebini ortaya koymaya çalışan Arendt, Nazilerin işlediği suçların geleneksel kötülükten farklı olduğunu ve insanca anlaşılabilir sebeplerle açıklanamayacağı sonucuna varmış, bu yeni suç türünü "radikal kötülük" olarak adlandırmıştır. Sonrasında ise eski Nazi subayı Adolf Eichmann'ın işlediği savaş suçları nedeniyle Kudüs'teki yargılanma sürecine gözlemci sıfatıyla katılmış ve bu dava sürecinde kötülüğe ilişkin yeni bir açıklama geliştirerek "kötülüğün sıradanlığı" kavramını ileri sürmüştür. Bu bağlamda, kötülüğün kaynağı "düşünce yoksunluğu" eş deyişiyle "fikirsizlik"tir. Bu çalışmada, Arendt'in kötülük üzerine düşünceleri ele alınarak açıklanmaya çalışılacak ve kötülüğün epistemik boyutu tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler

Etik, Ahlâk, Radikal Kötülük, Kötülüğün Sıradanlığı, Fikirsizlik.

Kötülüğün Soruşturulması

Kötülük ve ortaya koyduğu problem, teolojik ya da dünyevi kavramlarla ifade edilebilmesine rağmen aslında dünyanın bir bütün olarak anlaşılabilirliğine dair bir problem olarak salık verilir. Bundan dolayı ne salt etiğe ne de metafiziğe aittir fakat bu ikisi arasında bir bağ kurar. Bu, daha çok kötülüğün doğal ve ahlâkî olmak üzere farklı iki formda oluşuna ya da ele alınışına, algılanışına bağlı olan ayırımdan kaynaklanır. Fakat formu göz önünde bulundurulmaksızın, erken Aydınlanma'dan bugüne dek kötülüğe ilişkin belli başlı iki bakış açısı belirginleşir ve her ikisi de epistemolojik kaygılardan ziyade etik kaygılarla yönlendirilir. Voltaire ve John Améry gibi düşünürlerin görüşleriyle şekillenen bakış açısı, ahlâkî kötülüğün anlaşılabilir kılınmasını talep etmediğini savunurken, Rousseau ve Arendt'in görüşleriyle şekillenen bakış açısı, ahlâkî, kötülüğün anlaşılabilir kılınmasında oldukça ısrarcı olduğunu vurgular (Neiman 2006:18-19). Bu ikinci bakış açısı her ne kadar epistemik kaygılarla şekillenmemiş olsa da anlaşılabilirlikte ısrarcı olması bakımından kötülüğe dair epistemik bir kavrayışa da sahiptir.

Yahudi kökenli bir Alman yurttaşı olan Hannah Arendt (1906-1975), felsefede henüz çıraklık aşamasında iken kötülük ve kötülüğün doğrudan ya da dolaylı kaynağı olarak gördüğü düşünce, tutum ve eylemler ile yüzleşmiştir. Arendt, Üçüncü Reich (Drittes Reich/Üçüncü İmparatorluk) olarak nitelendirilen dönemde Almanya'da iktidarı elinde bulunduran Hitler önderliğindeki Nasyonal Sosyalist Parti'nin (kısaca Nazi partisi) II. Dünya Savaşı sürecinde güttüğü antisemitist siyaset ve Alman ırkının saflaştırılması projesi çerçevesinde Alman olmayan ve büyük çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğu diğer etnik unsurların yok edilmesini ya da sürgüne gönderilmesini ifade eden "Nihai Çözüm" (The Final Solution) dahilinde gerçekleştirdiği soykırımlar, sebep olduğu savaş ve işlediği savaş suçlarına tanıklık etmiştir. Nihai Çözüm en somut ifadesini, soykırımın gerçekleştirildiği toplama kamplarında bulmuştur. Bu kampların en büyüğü ve en çok ses getireni dolayısıyla da Nazi dehşetinin ve bu anlamda kötülüğün sembolü Auschwitz idi. Öyle ki "kötülük" bile terim anlamı itibarıyla Auschwitz ve diğer toplama kamplarında yaşananları ifade etmede yetersiz kalmış, bütün bu katliamlar holokost (holocaust)¹ terimi ile ifade edilir olmuştur. Bu da kötülüğe ilişkin yerleşik kavrayışın yeniden sorgulanmasına yol açmış ve Auschwitz'ten sonra kötülüğe ilişkin yeni bir anlam arayışı başlamıştır. Tüm dünya Nazi vahşeti karşısında dehşete kapılmakla beraber Arendt, bu ideolojinin hedefindeki etnik gurubun mensubu, bir Yahudi olarak bu dehşeti bizzat iliklerinde hissetmiştir. Diğer Yahudi kökenli entelektüeller gibi o da bu alışkın olunmayan kötülük karşısında hayrete kapılmış ve kendini bütün bu olan bitene bir anlam verme gayreti içerisinde bulmuştur.

¹ Holocaust, terim anlamı itibarıyla Yunanca *óló/hólos* (bütün) ve *kaustós/καυστος* (yanmış) sözcüklerinin *holókaustos/ólókavustos* şeklindeki birleşiminden oluşur ve genelde Yahudi soykırımını ifade etmek amacıyla kullanılır. Bauman'a göre, Holocaust gerçekten de tam bir *Yahudi trajedisi* olmakla birlikte salt bir Yahudi sorunu değil "*bizim modern akılcı toplumumuzda, uygarlığımızın yüksek sahnesinde ve insanlığın kültürel zaferinin zirvesinde doğmuş ve uygulanmıştır ve bu nedenle toplumun, uygarlığın ve kültürün bir sorudur*" (Bauman 1997: 11).

Arendt, bu sorgulamasında Nazi ideolojisini yeşerten felsefi düşünce ve doktrinlerin kötülüğe ilişkin güçlü şüpheler barındırdığı ve bu açıdan pek tekin olmadığı kanaatine varmış ve mesafeli bir duruş sergilemiş; bir yandan Nazizmin beslendiği felsefeleri duygusal bir tepki ile karşılayıp tüm insanlığa hasım görerek felsefeden kaçınmış ve kendini felsefeci değil de siyaset bilimci olarak nitelendirmiş diğer yandan da bu kötülükleri ve kaynağını anlama ve anlamlandırma gayreti ile felsefi bir soruşturmaya girişmiştir. Bu anlamda Arendt'in duygusal bir paradoksa düştüğü söylenebilir. Ayrıca Arendt'in felsefeci olmadığını iddia etmesi onun ilgilendiği konular, özellikle de Nazizmin toplu imha ve yıkım faaliyetleri ile derinden etkilenmiş bir Yahudi dahası bir entelektüel olarak ahlâkî bir problemin tam da merkezinde yer alan *kötülük* hakkında felsefi soruşturma yapmadığı anlamına gelmez. Daha önce de ifade edildiği üzere o, ahlâkın kötülüğün anlaşılabilir kılınmasını istediğini savunmuş ve bu sebeple de kötülük üzerinde durmuştur. Bu çerçevede Arendt'in ahlâkî tartışmalarının merkezine kötülük problemini yerleştirdiği söylenebilir.

Anlam arayışı içerisindeki Arendt'in esas amacı, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda egemen olan siyasi ideolojilerin, insanı, istenilen şeklin verilebileceği işlemeye müsait bir maddeymişçesine görerek bu yönde eylemlerde bulunmalarının ne denli olumsuzluklara, kötülöklere sebebiyet verdiğini göstermektir (Yılmaz 2009: 131). Bu bağlamda kötülüğü totalitarizmle ilişkilendiren Arendt, kötülük problemini, ilk olarak, Antisemitizm ve emperyalizm bağlamında birer totaliter ideoloji olarak nitelendirdiği Nazizm ve Stalinizmin köklerini ortaya koymak için kaleme aldığı *Totalitarizmin Kaynakları (The Origins of Totalitarianism, 1951)* adlı eserinde, daha sonra ise eski Nazi subayı Yarbay Adolf Eichmann'ın yargılanma sürecini konu edinen *Kötülüğün Sıradanlığı Üzerine Bir Rapor: Adolf Eichmann Kudüs'te (Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil, 1963)* başlıklı eserinde ele almıştır. İlkinde kötülüğü *radikallikle* nitelendirirken sonrasında *sıradanlıkla* nitelendirmiştir. Bu bağlamda Arendt'in kötülük problemi hakkındaki düşünceleri iki başlık altında ele alınabilir.

Radikal Kötülük

Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*'nda kötülüğün anlaşılması bağlamında Nazizmi ele alır ve özellikle Nazilerin organize ettiği toplama kamplarında yaşananları sorgular. Bu kamplarda hayat bulan, doğal değil istençli ve bu anlamda ahlâkî bir kötülüktü ve bu yönüyle felsefi problemler doğurmuştu. Çünkü sorumluluk almanın doğasını belirsiz bırakmıştır. Doğal kötülükte (deprem, sel, kasırga.. vb.) kötü bir niyet olmadığını anlamak kolaydır fakat insanlıkta kötülüğün olmasının anlamı nedir? (Neiman 2006: 310-311). İşte Arendt'in cevabını aradığı soru da buydu: *Kötülüğün sembolü olan bu kampların anlamı nedir?* Arendt, bu soruyu şöyle cevaplar:

Bu kampların ifade ettiği şey yalnızca halkı imha etmek ve insan onurunu kırmak değil, bunun yanı sıra, bilimsel olarak kontrol edilen şartlar altında, insan davranışının bir ifadesi olan kendiliğindenliği bizatihi ortadan kaldırmak ve insanları önemsiz bir şeye, hayvanların dahi olmadığı bir şeye dönüştürmek için dehşetli bir deneye hizmet etmektir; bildiğimiz gibi, aç olduğunda değil de bir zil çaldığında yiyecek yemek üzere eğitilen Pavlov'un köpeği sapkın bir hayvandı.

Normal şartlar altında bu asla başarılı olamazdı, çünkü kendiliğindenlik yalnızca insan özgürlüğü ile ilgili değil aynı zamanda en az onun kadar sırf hayatta kalmak açısından bizzat insan yaşamı ile de ilgili olduğundan asla tamamen ortadan kaldırılabılır değildi (Arendt 1963: 438).

Arendt'e göre, totalitarizmin amacı insanlar üzerinde baskıcı bir yönetim oluşturmak değil içerisinde insanların önemsiz, gereksiz olduğu bir sistem tesis etmektir. Bütünlükçü bu sistemin ve dolayısıyla da tek vücut iktidarın inşası ve idamesi ancak "kendiliğindenliğin" en küçük bir emaresinin dahi olmadığı, şartlı tepkiler ve kuklaların dünyasında mümkündür. Çünkü "insanlar ancak hayvan türünden insan örneği haline geldikleri zaman bütünüyle tahakküm altına alınabilirler" (Arendt 2014: 277). Bundan dolayı totalitarizm ilk etapta insandaki tüzel kişiliği ve devamında ise ahlâki kişiliği yani bir anlamda davicdanı hedefler. Bunları yok ettikten sonra geriye kalan sadece bireyselliklerini yitirmiş "hepsi Pavlov'un deneylerindeki köpek gibi davranan, kendi ölümlerine [gaz odalarına] giderken bile kusursuz uyumla karşılık veren ve tepkimeye girmekten başka bir şey yapmayan insan yüzlü ölü gibi solgun kuklalar"ın, yaşayan cesetlerin fiziksel imhasıdır. Totaliter bir ideoloji olan Nazizm bu aşamalı imha sürecini oldukça başarılı bir şekilde sonuçlandırmış, sistem zafere ermiştir. Nazizm, insanları, birer potansiyel suçlu olarak kamplarda toplamadan önce bunun alt yapısını oluşturmak için başlattığı ve kamplarda devam ettirdiği aşıyağılama ve ötekileştirme siyaseti ve beraberinde kınan düzenlemeler ve baskıların temel hak ve özgürlüklerden yoksun bırakmış ve böylece hukuk önündeki tüzel kişiliği yok etmiştir. Ardından kamplarda gayriahlâki, akla ve vicdana sığmayan seçimler yapmaya (örneğin kamptaki bir insanı kendi ölümünü erteleme veya serbest bırakılma vaadi karşılığında başkalarının ölüm sürecindeki işlere yardım etmeye ya da bir anneyi öldürülmek üzere iki çocuğundan birini seçmeye) zorlayarak kötülüğe ortak edipahlâki kişiliğini öldürmüştür. Dahası insan doğasına kastederek insanın kendi kaynaklarından hareketle yeni bir şeye başlama gücü olan "kendiliğindenliği"ni yani bu anlamda bireyselliğini ortadan kaldırmıştır. Nihai olarak da bütün insani niteliklerden arındırılarak gereksiz kılınan insan görünümündeki yaratıkların bedenlerini fiziksel olarak imha etmiştir. İşte Nazizm'in insanlığı dehşete düşüren ve bir anlam verilemeyen hazin zaferinin kısa özeti budur (Arendt 2014:268-277).

Bu, aslında imkânsız başarmaktı ki zaten totaliter rejimler mutlak güç arzusuyla her şeyin mümkün olduğunu göstermeye çalışıyordu. Ancak bunu yaparken farkında olmaksızın insanların ne cezalandırabileceği ne de affedebileceği yeni suçlar olduğunu ortaya koymuş oldu. Bu yeni suç ve suçlu türünün hangi ahlâki niteleme ile karşılanacağı üzerinde kafa yoran Arendt, Nazi suçlarının geleneksel suçlara benzetilemeyeceği hususunda oldukça ısrarcıdır. Çünkü "insanları insanlar olarak gereksiz kılmak" gibi bir imkânsızlığın üstesinden gelmek olağan bir şey değildir. Bütün ahlâki sınırların zorlandığı bu durum kötülüğün en uç biçimi yani Arendt'in Kant'a referansla yaptığı nitelemeyle kökten ya da "*radikal kötülük*" tür² ve Arendt'e

² Kant, insanın salt doğası itibarıyla ahlâki bakımdan iyi ya da kötü olarak nitelendirilemeyeceğini, onda iyiye bir ön eğilim bulunmakla birlikte kötüyü eğilimin de mevcut olduğunu ve insanın ahlâkiliğini belirleyen şeyin özgür istenci ve bu istenci vasıtasıyla doğasında mevcut olan kötüyü eğilimden kendisini ilkece alıkoymasını olduğunu vurgular. Bu bağlamda insandaki kötüyü eğilimin dolayısıyla insan doğasındaki ahlâksızlığın,

göre, bu insanca anlaşılabilir sebeplerle açıklanabilir değildir (Arendt 2014: 280-281). Arendt'in kendi ifadesiyle:

İmkânsız mümkün kılındığında, artık kişisel çıkarla, hırsla, açgözlülükle, hınçla, iktidar arzusuyla ve ödeklilikle anlaşılıp açıklanamayacak ve bu yüzden öfkenin ölç alamayacağı, aşkın katlanamayacağı, dostluğun affedemeyeceği, cezalandırmayacak, affedilemeyecek mutlak bir kötülük haline geldi. Tıpkı ölüm fabrikalarındaki ya da unutma hücrelerindeki kurbanların, cellâtlarının gözünde artık “insan” olmamaları gibi, bu yeni suçlu türü, beşerî günahkârlıkla ilgili dayanışmanın sergileyebileceği sınırların dışında kalır (Arendt, 2014: 280-281).

Arendt'e göre radikal kötülüğün kavranamaz oluşu her tür felsefe geleneğine içkin bir özelliktir. Bunu, hem şeytanın dahi ilahi bir kaynağının olduğunu kabul eden Hıristiyan teolojisinde hem de radikal kötülüğü akla uygun güdülerle açıklanabilecek şekilde “sapkın kötü bir irade” kavramıyla akılsallaştırmasına rağmen en azından böyle bir kötülüğün varlığından şüphelenmek zorunda kalmış olan Kant'da dagörmek mümkündür. Bu sebeple bütün gerçekliğiyle insanlığı bunaltan, bütün kuralları yıkan ve sık sık karşılaşılan bu fenomeni anlamak üzere başvurulabilecek hiçbir şey yoktur. Farkına varılabilir gibi duran tek şey: radikal kötülüğün, kapsamındaki bütün insanların aynı ölçüde gereksizleştiği bir sistemle ortaya çıkmasıdır (Arendt 2014: 281). Böylece Arendt, totaliter bir rejim olan Nazizm'in ortaya koyduğu kötülüğün anlamlandırılmayacağı kanaatiyle meseleyi şimdilik sonlandırmıştır. Ancak o, daha sonra Nazi suçlarıyla ilgili yargılamalarda özellikle de bizzat katıldığı Eichmann davası sürecinde meseleyi tekrar ve farklı bir yaklaşımla ele almış ve “radikallikle” nitelediği ve açıklanamaz olduğunu düşündüğü kötülüğü bu sefer “sıradanlıkla” açıklama yoluna gitmiştir.

Kötülüğün Sıradanlığı

Kötülüğün sıradanlığı kavramı, “Nihai Çözüm”de aktif rol alan ve savaş sonrası Arjantin'e kaçan buradan da İsrail ajanlarınca Kudüs'e kaçırılıp yargılanan eski Nazi subayı Yarbay Adolf Eichmann'ın (1906-1962) hikayesi, yargılanma ve savunması üzerine kurgulanmıştır. Eichmann, II. Dünya Savaşı sırasında Yahudi halkına ve bu anlamda insanlığa karşı suç işlediği iddianamesiyle, 1950 tarihli “Nazi ve Nazi işbirlikçileri Yasası”na göre yargılanıyordu (Arendt 2009: 31). Arendt, Eichmann davasına The New Yorker dergisi adına muhabir gözlemci sıfatıyla katılmış ve sonrasında gözlem ve yorumlarını yukarıda adı geçen başlıkla rapor ederek yayınlamıştır.

---

kötülüğü bir maksim olarak benimseme biçiminde bir niyet olarak adlandırmanın doğru olmayacağını bunun yerine onun kalbin kötülüğü ya da insan kalbindeki *radikal kötülük* olarak tanımlanabileceğini ifade eder. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Kant, Arendt'in iddia ettiği gibi radikal kötülüğün anlaşılabilir ve açıklanamaz olduğunu savunmamakta bilakis onun rasyonel bir açıklamasını yapmaya çalışmaktadır. Kant'ın radikal kötülükle kastettiği şey budur. Üstelik Kant, Arendt'in insanca anlaşılır gerekçeler olarak gördüğü ve radikal kötülüğün sebebi olamayacağını iddia ettiği bencillik, çıkar, hırs vb öz-sevgi temelli güdülerin bizzat kötülüğün kaynağı olduğunu vurgular (Kant 2009: 39-41).

Arendt, bir kötülük makinesi gibi işleyen ve tarifi imkânsız acılara yol açan Nazi terörü karşısındaki şaşkınlığından henüz kurtulamadan bu şaşkınlığı giderme ve olup bitene yani kötülüğe bir anlam vermeye çalıştığı “Eichmann Davası” olarak bilinen Eichmann’ın yargılanma sürecinde ikinci bir şaşkınlık yaşamıştır. Kötülük, özellikle “Nihai Çözüm”ün ürettiği kötülük çok alışıldık, sıradan bir durum değildi. Hatta hiç sıradan değildi. Zaten tüm dünya ile birlikte Arendt ve diğer Yahudi entelektüelleri şaşkına çeviren de bu sıra dışılığıydı. Ancak işin ilginç yanı Yahudilerin fiziksel imhasını amaçlayan “Nihai Çözüm”de aktif rol alan Nazi kolluk kuvvetlerinin ve dolayısıyla Eichmann’ın bu işi alelade, sıradan bir görev olarak görmeleri ve yerine getirmeleri idi. Bu iş o kadar basitleştirilmiş ve sıradanlaştırılmıştı ki; “En ağır cezalardan birini alan cani, fırsat buldukça çocuklara sosis dağıtıyor; onbinleri ölüme yollayan doktor, onunla aynı üniversitede okumuş bir kadını, ona gençliğini anımsattığı gerekçesiyle ölümden kurtarıyor; ertesi gün gaz odasına yollanacağı halde yeni doğurmuş bir anneye çikolata yollayabiliyordu” (Sayın 1994: 26). Üstelik Alman halkının büyük bir kısmı da bu durumu olağan üstü bir normallikle karşılamıştı. Ayrıca her ne kadar sıradan bir suçlu olarak görülme de söz konusu davanın sanığı olan Eichmann’ın duruşmalardaki davranış ve söylemlerinde de ilk bakışta fark edilir herhangi bir anormallik yoktu. Tutumu adı bir suçtan yargılanan ve üzerine atılı suç reddeden sıradan bir sanığından farksızdı. Bu kadar kötülüğe bulaşmış, canavarca toplu katliamların organizesinde görev almış birisi nasıl bu kadar sıradan olabilirdi? Bu sıradanlıkta bir sıra dışılık vardı. Arendt’e ikinci şaşkınlığı yaşatan, kelimelerin kifayetsiz kaldığı düşüncelerin düşünemediği gerçek olabildiğince sıradanlığıyla karşısında duruyordu. Arendt ve diğerlerinin Eichmann davası sürecinde yaşadığı ikinci şaşkınlık Leonard Cohen’in şiirsel anlatımında (Sayın 1994:12) şu şekilde ifade bulur:

Adolf Eichmann’a ilişkin bilinmesi gerekenler

Gözler.....normal

Saçlar.....normal

Kilo.....normal

Boy.....normal

Belirgin özellikler.....yok

Parmak sayısı.....on

Ayak parmağı sayısı.....on

Zeka.....normal

Ne beklemiştiniz?

Uzun tırnaklar mı?

Devasa ağız dişleri?

Yeşil tükürük?

Delilik?

Bu normalliği (!) ile karşılarında bir canavar ya da saldırgan davranışlar sergileyen bir psikopat cani bekleyenleri şaşkına çeviren Eichmann, mahkemede Yahudilerden nefret etmediğini hatta yardımını gördüğü ve yardımda bulunduğu Yahudi akrabaları olduğunu söylüyor, kendisinin de bütün normal insanlar gibikötülüğün tiksinti duyduğunu ve acı çektiğini vurgulamaya çalışıyordu (Arendt 2009: 40). Öyle ki

“..acıların en büyüğünü, Führer’in ‘Yahudilerin fiziksel olarak yok edilmesini’ emrettiğini duyduğunda yaşamıştı; üstüne üstlük bu emrin gerçekleştirilmesinde kendisine de önemli bir rol düşünüyordu. Bu da beklenmedik bir biçimde olmuştu, Yahudi meselesini ‘şiddet yoluyla çözmek... aklının ucundan geçmemişti’” (Arendt 2009: 41). Keza Eichmann, üzerine atılı suçların Nazi hükümetinin temin ettiği hukuki zeminde görev bilinciyle gerçekleştirilmiş meşru eylemler olduğunu ifade etmeye çalışıyor, bundan dolayı da iddianame bakımından suçsuz olduğunu iddia ediyordu (Arendt 2009: 31). Ayriyeten Yahudilerin öldürülmesiyle doğrudan bir ilgisinin olmadığını, hayatında hiç kimseyi öldürmediğini, öldürme emri vermediğini, kesinlikle böyle şeyler yapmadığını, hatta bir kere olsun yapmak zorunda kalmadığını söylüyordu. Diğer yandan Yahudi katliamının “insanlık tarihinin en büyük suçlarından biri” olduğunu kabul ediyor ve kendisinin bu katliama yardım ve yataklık suçundan yargılanabileceğini ileri sürüyordu. Ancak bu yargılamada kendini aklamak için de fiilleri emir-komuta zinciri içinde gerçekleştirdiğini, emirler üzerinde tasarrufu olmadığını, kendisinin görevine sadık bir emir kulu olduğunu ve sadece görevini yaptığını vurguluyordu. Bu anlamda Eichmann, “böyle bir emir alsa, zorunda kalsa şüphesiz kendi babasını bile öldürecek” derecede görev ahlâkına (!) sahip bir asker olduğunu ifade etmeye çalışıyordu (Arendt 2009: 32). Eichmann, bu görev vurgusunu o kadar abartmıştı ki, kendisinin de bir zamanlar Yahudi meselesinin zoraki fiziksel çözümünden (nihai çözüm) önce siyasi bir çözüme kavuşması için Siyonizm’le ilgilendiğini, bu yolda görev yaptığını iddia etmekteydi ve kendisine düşen her tür görevi büyük bir idealistlikle yerine getirmeye çalıştığını vurgulamaktaydı:

Eichmann’a göre, her ne kadar bu nitelikleri idealistlikten ayırmak pek mümkün görünmese de, “idealist” olmak sadece bir “fikre” inanmak veya çalıp çırpmamak ya da rüşvet almamak değildi. “İdealist” dediğin fikri (idea) için *yaşardı* –dolayısıyla bir iş adamı idealist olamazdı- ve fikri için her şeyi, dahası herkesi feda etmeye hazır olurdu. Polis soruşturması sırasında, böyle bir şey yapması gerekseydi kendi babasını bile ölüme göndermekten çekinmeyeceğini söylerken, sadece emir kulu olduğunu ve emirlere itaat etmeye hazır olduğunu vurgulamaya çalışmıyordu; kendisinin her zaman tam bir “idealist” olduğunu da göstermeye çalışıyordu. Herkes gibi, tam bir “idealist”in de şahsi duyguları olurdu elbette; ama “fikri” ile çatışyorsa, bu duyguların yapacaklarını engellemesine asla izin vermezdi (Arendt 2009: 52).

Arendt de uzun yıllar Siyonizm için çalışmıştı ancak Eichmann karşısında şaşkınlığı kat be kat artmıştı. “Çünkü emir-komuta zincirinde itaat etmeye alışmış ve olağan, dahası aptal bile sayılabilecek biri duruyordu karşısında; ölümlerden ölüm beğen tarzıyla milyonları ölüme yollamış biri nasıl böylesine gündelik, gündelikliğiyle böylesine gülünç, böylesine önemsiz olabilirdi?” (Sayın 1994: 26). Bu nasıl bir görev ahlâkıydı ki bu görevinden dolayı vicdanen hiç rahatsız olmuyor ve olup biten her şeyi sadece emir-komuta zincirine bağlıyordu? Üstelik bunu da idealist olmakla açıklıyordu. Arendt gibi kötülüğün açıklanması üzerine kafa yoran Eagleton, tam da Arendt’in şaşkınlığını gizleyemediği noktada, Eichmann ve diğer Nazilerin idealizmini şöyle yorumlar:

Şeytanın meleği ve iblisi kendi kişiliğinde birleştirmesi gibi, kötülük de meleksiliği içerir. Bir yönü –meleksi, sofu tarafı- sonsuzluğun peşinden koşar ve faniliğin sıradan seyrinin üstüne çıkmak ister. Ancak aklın gerçeklikten böylesi bir

uzaklaşma yaşamayı dünyayı anlamadan yoksun kılacaktır. Dünya öyle anlamsız bir yere dönüşür ki şeytan artık orada rahatça keyfini sürebilir. Kötülük her zaman ya çok fazla ya da çok az anlam içerir –aşlında ikisini de aynı zamanda yapar. Kötülüğün bu ikili yüzü Nazi Almanya'sında rahatlıkla görülür. Fedakârlık, kahramanlık ve saflıkla ilgili “ulvi” nutuklar atılır ama Freudcuların dediği gibi bir yandan da ölüm ve yok etmeyle ilgili “edebî aykırı bir keyif”e esir olunur. Nazizm insan faniliğinden öğrenen sapkın bir idealizm türüdür. Ama aynı zamanda bu tür bütün ideallerin yüzüne savrulan alaycı bir geçirmedir de. Hemfazlasıyla ciddi, hem alaycıdır –Führer ve Babayurt’la ilgili kasıntı ve hamasi nutuklar atar ama sapına kadar da siniktir (Eagleton2011: 69).

Bu tür bir idealizmin altına gizlenmiş kötülüğün sebebini ortaya koymada oldukça ısrarcı olan Arendt de Eagleton’u önceleyerek, Nazi Almanya'sında kötülüğün insanlar tarafından görülür görülmez kötülük olduğunun anlaşılmasını sağlayan bir niteliğini, *baştan çıkarıcılığını* yitirdiğini ve böylece kendini kamufla ettiğini ifade eder (Arendt 2009: 157). Arendt, idealistlikle karakterize edilmesi pek mümkün olmayan bencillik, iktidar hırsı, hınç, nefret ve sadizm gibi kötülüğe yol açan klasik duyguların ve hatta antisemitizmin Nazi dehşetinde rol oynamakla birlikte tam anlamıyla onu açıklamakta yetersiz olduğunun gayet farkındaydı. Kötülüğün kaynağı olarak salık verilen bu tür duyguların vücut bulduğu eylemlerin uzunca bir tarihi geçmişi vardı ve insani olmamakla birlikte insanca anlaşılabilirdi (Bernstein 2010: 268). Ancak Nazi kamplarındaki kötülük kendiliğindenliği aşarak bu tür duyguların çok ötesine geçmişti ve bunlarla açıklanamayacak kadar evrimleşmişti. Geleneksel kendiliğinden kötülük yerini “beşerî haysiyeti tahrip etmek üzere tasarlanmış keskinlikle soğuk ve sistematik bir biçimde insan bedeninin imha edilmesine” bırakmıştı. Ölümün sürekli geçirildiği ya da ertelendiği bu kamplar “artık insan kılığındaki hayvanların yani gerçekten akıl hastanelerinde ve hapishanelerde bulunmaları uygun olan insanların eğlence parkı değildi; tersi gerçekleşti: Kamplar, tamamıyla normal insanların dört başı mamur birer SS üyeleri olduğu ‘talim alanları’ haline geldiler” (Arendt2014: 272). Diğer SS üyeleri gibi Eichmann da “sistem tarafından düşünme yetisi elinden alınmış, kendi zihnine kapalı biçimde yaşayan kör bir irade”deye dönüşmüştü (Yılmaz 2009: 131). Arendt için esas problem de buydu; oldukça normal insanların sadece bir kolluk kuvveti olmak üzere değil bunun yanı sıra masum insanların normal, sıradan bir eylemişçesine öldürmeyi benimseyecek şekilde eğitildiği gerçeğinin nasıl açıklanacağıydı (Bernstein 2010: 269). Arendt’in kendi ifadesiye:

Asıl sorun tam da Eichmann gibi onlarca insanın olmasından, onlarcasının ne sapık ne de sadist olmasından; ne yazık ki hepsinin eskiden de, şimdi de dehşet verici bir biçimde normal olmasından kaynaklanıyordu. Hukuk kurumlarımız ve yargılama usullerimizin ahlaki standartları açısından bu normallik, yapılan bütün kötülüklerin toplamından daha dehşet vericiydi. (Arendt 2009: 281).

Arendt, daha önce *Totalitarizmin Kaynakları*'nda Nazi suçlarının geleneksel suçlara benzetilemeyeceği üzerinde ısrarla durarak bunu “insanları insanlar olarak gereksiz kılmak” biçiminde *radikal kötülük* olarak tanımlamış ve bunun insanca anlaşılabilir sebeplerle açıklanamayacağını belirtmişti. Ancak sıra bu suçları işleyen failerinniyet, duygu ve güdülerin sorgulanmasına ve açıklanmasına geldiğinde düşüncelerindeki belirsizlik kendini ele verir. Zira *radikal kötülük* ile ilgili tanımlama bu sorgulama için bir cevap değildi (Bernstein 2010: 269). Çünkü bir şeyin “kötü”

olarak nitelenebilmesi onun düşünebilme yeteneğine sahip olması, yani kötülüğü tasarlayabilmesi demektir. Oysa Eichmann ve onun gibilerin durumu bu Kantçı tanımlamayı karşılamıyordu (Sayın 1994: 27). Üstelik Arendt, *eylemi*, insani faaliyetler hiyerarşisinde en üst sıraya yerleştirmekte ve genel anlamıyla bir şeye karar verebilmek, sorumluluk almak, başlamak ve bir şeyleri harekete geçirmek olarak tanımlamaktaydı (Arendt 1994: 242). Fakat Eichmann, kötülük kapsamına alınabilecek eylemlerinin hiçbirini tasarlamamış, belirleyici olmamış, sorumluluğunu hissetmemişti. O halde bu neydi? Kötülük olduğu muhakkak ise kötülüğe ilişkin hangi gerekçe ile açıklanabilirdi?

Arendt'e göre, Eichmann'ı motive eden ne antisemitist saplantı ne hınç, nefret ne de ideolojik saplantı idi. Onu motive eden şeyler, gayet insanca güdüler; kariyerini ilerletmek, üstlerini hoşnut etmek ve işinde kendini ispatlamak gibi oldukça basit ve sıradan düşünceler idi (Bernstein 2010: 273-274). Kudüs'te mahkeme öncesi polis sorgusu sırasında anlattıkları Arendt'in bu tespitini doğrular niteliktedir. Eichmann, yükselmek için her şeyi yaptığını, "cepheye gidersem daha çabuk albay olurum" düşüncesiyle kendisini aktif göreve yollamalarını bile istediğini söylemişti. Her ne kadar mahkemede bu ifadesini yalanlar mahiyette, "sanki tayin olmayı sırf kanlı görevlerinden kaçmak için istemiş gibi" konuşsa da bu iddiasında fazla ısrarcı olmamıştı (Arendt 2009: 59-60). Ancak anlattıkları, işleri yolunda gitmeyen sıradan bir insanın yakınmalarından farksızdı:

Doğudaki mobilize katliam birliklerine atanmayı ümit ettiğini, zira Mart 1941'de bu birliklerin düzenli hale gelmesiyle kendi bürosunun "öldüğünü" söylemişti – göç bitmiş, tehir operasyonlarıysa daha başlamamıştı. Nihayet en büyük tutkusundan da bahsetmişti; polis şefliğine yükselerek polis şefliğine atanacak ve eski günlerdeki gibi, bu işe karışmayacaktı. Soruşturma kayıtlarının bu sayfalarını böylesine komik kılan, Eichmann'ın bütün bunları acıklı hikayesini dinleyen herkesin "normal, insani" bir sempati göstereceğinden emin biri havasında anlatmış olmasıydı (Arendt 2009: 60).

Bu, bayağı bir basitlik ve herhangi bir insanın bu basit tutkular uğruna böylesine derin kötülüğün gerçekleştirilmesini sempatiyle karşılaması, buna akıl erdirmesi öyle kolay gözüküyordu. Eichmann için, "ders kitaplarına konu olacak bir kötü niyet vakası, sahte bir kendini aldatmayla korkunç bir aptallığın birleşimi mi bu? Yoksa hiçbir zaman pişmanlık duymayan suçluyla... suçu gerçekliğin ayrılmaz bir parçası haline geldiği için gerçeklikle yüzleşmeyi göze alamayan bir kişiye mi örnektir?" diye soran Arendt, her ne kadar Eichmann'ın durumunun sıradan bir suçlunun durumundan farklı olduğunda ısrar etse de o, sıradan bir suçludan farklı hal sergilemiyordu. Zira sıradan suçlu, kendisini masum gerçeklikten ancak kendi suça bulaşık dar çevresinin sınırları içerisinde koruyabilir. Eichmann'ın geçmişi göz önünde bulundurulduğunda onun da yalan söylemediğinden ve kendini aldatmadığından emin olabileceği ve bu anlamda kendini koruyabileceği bir güruha sahip olduğu görülecektir. Eichmann, geçmişinde yaşadığı dünya ile mükemmel bir uyum içerisindeydi ki bu dünyada Eichmann da dahil bütün Alman toplumunu gerçeklikten ve olgulardan koruyan yine aynı şey, Arendt'in deyişiyle "aynı kendini aldatma, aynı yalanlar ve Eichmann'ın zihnietine artık iyice kök salmış olan aynı aptallık" (Arendt 2009: 62). Fakat Eichmann'ın filleri aptal bir insanın kapasitesinin çok çok üstündeydi, üstelik

öyle aptal gibi bir duruşu ve söylemi de yoktu. O halde bu neydi? Eichmann'ındurumu aklın sınırlarını zorluyordu. Arendt, Eichmann'ın bu durumu karşısında şaşkınlığını gizleyemiyordu:

Ne var ki yüzleştiğim şey olabildiğince değişik ve dingin su götürmez gerçektir. Fiillerinin tartışılmaz kötülüğüne ilişkin herhangi derinlemesine bir kaynak ya da güdü emaresini imkânsız kılan faildeki belirgin sığlık ileşaşkına döndüm. Fiililer canavarcaydı ancak fail –en azından çok etkili bir tanesi şimdi duruşmada- oldukça sıradan, alelade ve ne şeytani ne de canavar gibiydi. Onda katı ideolojik kanaatlerin ya da spesifik kötü güdülerin izi yoktu ve geçmişteki davranışlarında göze çarpan tek önemli hususiyet, duruşma esnasında olduğu gibi duruşma öncesindeki polis sorgulamasında da bir şeylerin tamamıyla negatif olması idi: Bu aptallık değil *düşüncesizlikti* (Arendt 1978: 4).

Arendt'e göre Eichmann'daki bu düşünce yoksunluğu yargılanma sürecinde de kendini ele vermekteydi. Tıpkı Nazi yönetimi emrindeyken yaptığı gibi büyük bir görev bilinciyle (!) İsrail'deki mahkeme ve cezaevi kurallarınaharfiyen uyuyor, önceden yasa, talimat ya da yönergelerle belirlenmiş işlemleri ustalıklı yerine getiriyor fakat ne yapacağına ilişkin herhangi bir yönlendirme ya da referans noktasıolmadığında çaresizliğe düşüyordu. Savunmasında çokça basmakalıp söylemlere başvurması da onun geleneksel yargılara bağlı kalıp kendine ait bir düşünce geliştiremediğini ya da düşünmeyi hep başkalarına bıraktığını göstermekteydi. Bu da onun gerçeklikle bir bağ kuramamasının ve dolayısıyla geleneksel ya da basmakalıp yargılarla sarmalanarak gerçeklikten izole olmasının başlıca sebebiydi (Arendt 1978: 4). Zira totaliter sistem içerisinde salt biyolojik bir varlığa indirgenen bireyin, düşünme yetisi elinden alınmış, düşünmek ve yargılamak için ihtiyaç duyduğu evrensel ve rasyonel referans noktaları belirsizleşmiştir. Bu durumdaki bir birey için yasayabağlı kalmak, herhangi bir düşünme, değerlendirme ve yargılama etkinliğinde bulunmaksızın titizlikle yerine getirilmesi gereken bir ödev olarak belirir (Toker Kılınç 2012: 142).

Zaten Eichmann da daima bu ödev vurgusunu öne çıkarmaktaydıki mahkemede üzerine basa basa ömrü boyunca Kant'ın ahlâk kurallarına, bilhassa görev tanımına uygun hareket ettiğini söylemişve dahası kategorik buyruğun kelimesi kelimesine doğru bir tanımını yaparak herkesi hayrete düşürmüştü. Elbette Kant, kategorik buyrukla, Eichmann'ın çarpıtılmış bir okumayla çıkarsadığı“kendi eylemlerinin ilkesi, kanun koyucunun ve bu toprakların hukukunun ilkesiymiş gibi hareket et” ya da “eyleminizden haberdar olsa, Führer'in de onaylayacağı şekilde hareket edin” gibi bir ödev anlayışını kastetmemişti. Bilakis “Kant'a göre, bir edimde bulunmaya başladığı andan itibaren her insan bir kanun koyucuydu: İnsan kendi ‘pratik aklını’ kullanarak hukukun ilkeleri olabilecek ve olması gereken ilkeleri bulmuştur.” Lakin Arendt'e göre, Eichmann'ın bu bilimsiz çarpıtması Kant'ın “küçük insanın gündelik kullanımında uygun” bir yorumu olarak adlandırdığı şey ile uyumludur.“Bu gündelik kullanımında Kant'ın ruhundan geriye kalan tek şey, insanın yasalara uymaktan daha fazlasını yapması, itaat çağrısının ötesine geçmesi ve kendi özgür iradesini hukukun ardındaki ilkeyle –hukukun ortaya çıktığı kaynakla- özdeşleştirilmesi talebiydi. Kant'ın felsefesinde bu kaynak pratik akıldı, Eichmann'ın gündelik kullanımında ise Führer'in iradesi” (Arendt 2009: 143-144). Bu bağlamda düşünce­sizlik (*thoughtlessness*) ya da düşünce yoksunluğu (*absence of thinking*) Eichmann'ı ve onun durumundakileri gerçeklikten koruyan bir zırh,gerçekliğin önündeki epistemik bir engel gibiydi.Problemi

açıklığa kavuşturma bağlamında Arendt'in ilgisini çeken de; “eğilim³ bir yana, *durmak* ve düşünmek için bile neredeyse hiç zamanımızın olmadığı gündelik hayatımızda oldukça sıradan bir deneyim” olarak tarif ettiği “düşünce yoksunluğu” idi (Arendt 1978: 4). Arendt, bu düşünce yoksunluğunun ne olası geçmiş iyi tutum ve alışkanlıkların unutulmasından ne de kavrayış yeteneksizliği anlamında bir aptallıktan kaynaklanmadığını dahası sözde etik kararlar ya da vicdani meseleler ile hiçbir bağlantısı kalmamış bir “ahlâki cinnet” durumu olarak bile değerlendirilemeyeceğini belirtir (Arendt 1978: 5).

O halde bu aptallık değilse neydi? Arendt, yer yer Eichmann'ı aptallıkla itham eder ancak bunun sebebi, Eichmann'da fark edilir herhangi birzekâ geriliği, zihinsel engellilik durumu ya da psikolojik bozuklukemaresi gözlemlemiş olmasından ve buna dikkat çekmek istemesinden dolayı değil, normal sıradan bir insan olarak, bir aptalın bile yap(a)mayacağı fiilleri gerçekleştirmiş olmasındandır. Zaten Arendt'e göre, Eichmann “aptal biri değildi. Dönemin baş suçlularından biri haline gelmesine olanak sağlayan –aptallıkla kesinlikle özdeş olmayan bir şeyden- fikiirsizlikten başka bir şey değildi. Hali ‘sıradan’ ve hatta komikse, Eichmann'da şeytani ve uğursuz bir derinlik bulma konusunda en kararlı insan bile sonunda pes ediyorsa, bu durum aleladelikten hâlâ çok uzaktır. Ölümün nefesini ensesinde hisseden, dahası darağacının altında duran bir adamın hayatı boyunca cenaze merasimlerinde duyduklarından ve bu ‘yüce sözlerin’ kendi ölümünün gerçekliğini tümüyle bulutlandırması gerektiğinden başka bir şey düşünmemesi elbette alelade bir şey değildir” (Arendt 2009: 292). Eichmann, yargılanma sonucunda kendisine verilen ölüm cezasını, Nazilerin kullandığı tabirle deist olduğunu yani Hıristiyan olmadığını ve ölümden sonra yaşama inanmadığını vurgulayarak “baylar, kısa bir süre sonra *tekrar görüşeceğiz*. Bütün insanların kaderi bu. Çok yaşa Almanya, çok yaşa Arjantin, çok yaşa Avusturya! *Sizi unutmayacağım*” sözleri ile karşılaşmıştı. Arendt'e göre ise bu “yüce sözler” (!) “son dakikalarında, insanın kötülüğüyle ilgili bu uzun dersin bize ne öğrettiğini özetliyordu sanki- korkunç, fikre ve zikre direnen *kötülüğün sıradanlığı*” (Arendt 2009:258).

Bu noktada Arendt, tartışmalı bir kavram olacağını bile bile, kötülüğü sıradanlıkla niteler ve gündelik hayatta “oldukça sıradan bir deneyim” olan “düşünce yoksunluğu”nun ya da “düşüncesizlik” eş deyişiyle “fikiirsizlik”liğin bir sonucu olarak

³ Kant'ın radikal kötülük yorumuyla belirginleşen *eğilim* kavramı burada önemli bir pozisyon alır. Kant, insanın ahlâk yasasından sapmasına ve kötülük ilkelerini benimsemesine olan yatkınlığını radikal kötülük analizinde geçen *eğilim* ile açıklar ki bu bağlamda *eğilim* radikal kötülüğün bizzat kendisidir (Coşkun 2014: 61). Kant'a göre, insan doğasında böyle bir eğilimin (propensity) var olması insanda kötüye doğal bir eğilimin olduğu anlamına gelir. Bu eğilim, en nihayetinde seçme özgürlüğüne sahip, dolayısıyla da suç isnat edilebilir bir iradede aranması gerekir ve bu yüzden de ahlâki olarak kötüdür. Bu kötülük radikaldir, çünkü bütün maksimlerin temelini yozlaştırır. Aynı zamanda doğal bir eğilim olduğundan dolayı insani güçler tarafından yok edilemez. Bunun bertaraf edilebilmesi ancak iyi maksimler aracılığıyla mümkündür fakat eğer bütün maksimlerin en nihai öznel temeli yozlaşmışsa bu mümkün değildir. Lakin her şeye rağmen, özgürce eylemde bulunabilen bir varlık olarak insanda bulunmasından dolayı bu eğilimin üstesinden gelmenin bir yolu mutlaka olmalıdır. (Kant 2009: 40-41).

“kötülüğün sıradanlığı”nı⁴ ileri sürer. Böylece de daha önce *Totalitarizmin Kaynakları*’nda bahsettiği üzere tüzel kişiliği ve ahlaki kişiliği öldürülmüş bir insanın elinde kalan tek şey olan özgün bireyselliğin korunabilmesinin tek yolu olarak gösterdiği “sebatkâr stoacılık”ın (Arendt 2014: 270) en önemli temsilcilerinden *Antik Roma*’nın filozof-imparatoru Marcus Aurelius’un kötülük tanımını oldukça andırır bir sonuca ulaşır. Keza Marcus Aurelius da “Kötülük nedir?” diye sorar ve cevaplar: “Birçok kez gördüğün şeydir. Şunu aklından çıkarma: olup biten her şey, birçok kez gördüğün bir şeydir. Nereye baksan hep aynı şeyleri göreceksin; antik tarih, daha sonraki çağların tarihi, yakın zamanın tarihi onlarla doludur; şimdi de kentlerimizi, evlerimizi onlar dolduruyor. Yeni olan hiçbir şey yok: her şey kendini yineliyor ve hemen geçip gidiyor” (Marcus Aurelius 2009: 96). Burada Arendt’in “kötülüğün sıradanlığı” ile ifade etmek istediği şey kötülüğün kaynağı olarak “fikirsizlik” ve “düşünce yoksunluğu” gibi gündelik sıradan deneyimlerdir ve bunlar epistemik bir probleme işaret eder. Bu bağlamda Arendt’in düşünceleri, Sokrates’i takiben erdemi epistemik bir boyutta ele alarak kötülüğün bilgisizlikten kaynaklandığını ileri süren ve felsefeyi etik bir temelde ele alarak “iyi”yi öğrenmek şeklinde tanımlayan stoa felsefesi ile benzeşir mahiyettedir. Antik çağdan bugüne dek etkisini hissettiren bu sokratik yaklaşım, yalnızca stoa felsefesine (özellikle de şiddetin egemen olduğu yüzyıllarda ortaya çıkan Roma stoa felsefesine) değil, yargı ve kavrayış gücünün geliştirilmesinin, yaşamın sorgulanmasının dolayısıyla felsefe ve etik eğitiminin değerinin hatırlatılması açısından Arendt’e de önemli bir düşünsel malzeme sağlamıştır (Erdem 2010: 15). Bu bağlamda Arendt, “düşünme” ve “sorgulama”nın önemine dikkat çekerek şu tespitite bulunur:

Gerçeklikten bu kadar uzak ve bu kadar fikirsiz olmak, belki de insanın bünyesinde bulunan bütün şeytani içgüdülerin vereceği zarardan daha büyük bir yıkıma yol açabilir –aslında insanın Kudüs’teki duruşmadan çıkarabileceği ders buydu. Ama bu bir dersti, sözü edilen fenomenle ilgili bir açıklama ya da teori değildi. Bu meseleyle gerçekten ilgili olan suçun –üstelik herkesin emsalsiz olduğunu düşündüğü suçun- türünü tartışmak, fikirsizlikle kötülük arasındaki ilişkiyi incelemekten daha karmaşık gibi görünse de, aslında çok daha kolaydır. Soykırımı açıkça daha önce bilinmeyen suçları kapsayacak bir kavram olarak sunmak, her ne kadar bir dereceye kadar işe yarasa da, pek uygun değildir; çünkü daha önce de nice halklar katledilmiştir. Antikite denince ilk akla gelen şeylerden biri katliamdır ve yüzyıllarca süren sömürgeleştirme ve emperyalizm dönemi, bu türden başarılı ve başarısız girişimlerin örnekleriyle doludur (Arendt 2009: 292-293).

O halde Arendt’in bakış açısıyla, Eichmann için bir suç aranacaksa bu *fikirsizlikten* başka bir şey olmayacaktır. Çünkü Eichmann’ı harekete geçiren, terfi etmek için gösterdiği olağan üstü gayretinin haricinde başka bir sebep yoktu ve bu da kendi başına bir suç unsuru teşkil etmiyordu. O, bu gayretinin kendisini ne kadar derin kötülöklere bulaştırdığının farkında olmamış, eylemlerini sorgulamamış, gündelik dille ifade edilecek olursa “sadece ne yaptığını hiç farketmemişti” (Arendt 2009: 292). Tıpkı

⁴ Bu kavramsal tartışmayı açıklamak üzere Arendt, kötülüğün sıradanlığı kavramının, Kantçı bir ifadeyle; bir gerçekle çarpılmanın zorunlu sonucu olarak kendisinde uyandığını ve onu kullandığını, hukuk sorusu (questio juris) geliştirmesine ve kendisinin ne hakla onu kullandığına dair bir sorgulamada bulunmasına yardımcı olmadığını belirtir (Arendt 1978: 5).

Eichmann'ın eylemlerinde olduğu gibi insanlığa karşı işlenen suçlara gizlenmiş kötülüğün en dehşet verici yönü de buydu; oldukça normal insanların normal sayılamayacak bir normallik içerisinde herhangi bir rasyonel gerekçe ile açıklanamayan suçlara bulaşması ve sonrasında yaşananları sorgulama gereği bile duymadan hiçbir şey olmamışçasına hayatlarına kaldıkları yerden devam etmeyi başarabilmesidir. Bu normallik ya da sıradanlık onların kolayca suç işlemelerini sağlamanın yanı sıra eylemlerinin suç olduğuna dair herhangi bir düşünceye kapılmalarının, düşünmelerinin ve sorgulamalarında önüne geçiyor böylece vicdani bir muhasebeye bile imkân vermiyordu (Coşkun 2014: 84). Arendt'e göre, bu "...düşünmeme hali –gaflet içindeki bir umursamazlık ya da dumura uğramış bir zihin ya da koflaşmış 'doğrular'ı tasasızca terennüm eden bu hal- zamanımızın en bariz özellikleri arasındadır. O nedenle önerdiğim şey aslında çok basittir: hiçbir şey yaptığımızı düşünmekten daha önemli değildir" (Arendt 1994: 14-15). Bundan dolayı yaptıklarını düşünmeyen Eichmann ve onun gibilerin tutum ve eylemleri tek bir şey ifade ediyordu: *kötülüğün sıradanlığı*.

Sonuç

Arendt'in kötülük problemine ilişkin soruşturması, şiddeti, çapı ve etkisiyle şimdide dek çok sık ya da hiç görülmemiş ve insanlığın bir kısmı için trajediye dönüşen bir felaketin yani II. Dünya Savaşı'nın ardında bıraktığı bunalım, korku ve acıların henüz tazeliğini koruduğu bir zaman diliminde ve bizzat bu Savaş sürecinde yaşananlar üzerinde gerçekleşmiştir. Herhangi bir insanın, bu olağan üstü şartlarda, sıcaklığına neyin ne olduğunu ya da ne olmadığını bir anda anlamlandırması ve açıklaması kolay bir iş değildir. Arendt bile bütün soğukkanlılığına ve entelektüel birikim ve yeteneğine rağmen problemin merkezinde yer alan kötülüğü anlamlandırıp açıklamada uzunca bir zamana ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda Arendt, eylem sıcaklığıyla ilk etapta kötülüğü radikallikle niteleyerek insanca anlaşılamayacağını belirtmiştir. Ancak zamanla olaylar üzerinde düşündükçe ve faillerle yüzleştikçe taşlar yerine oturmaya başlamış ve o ele avuca sığmaz kötülüğün, her ne kadar öyle algılanmasa da, aslında oldukça sıradan bir fenomen olarak gerçekleştirildiğini düşünmeye başlamış ve kötülüğü sıradanlıkla açıklamıştır.

Arendt'in, kötülük problemine ilişkin düşüncelerinin -ki kötülüğü ister radikal isterse sıradan olarak ele alsın- alt yapısında epistemik kaygıların daima kendini hissettirdiği ve yine her iki bağlamda da Kantçı bir referansın söz konusu olduğu söylenebilir. Çünkü Arendt'in, Kant'ın bütün rasyonelleştirme çabalarına rağmen, ona referansla radikallikle nitelediği kötülüğü açıklanamaz ya da anlaşılabilir olduğunu ileri süren agnostik tutumu kötülüğü anlamaya yönelmiş bir birey için epistemik bir problem oluştururken sıradanlıkla nitelediği kötülük, Kant açısından, bizzat failin (Eichmann ve onun gibilerin) epistemik problemine, *ergin olamama durumuna* işaret eder. Bu ikinci bakış açısı sokratik yaklaşım ile de oldukça örtüşür bir mahiyettedir ve aslında insanlık için çok ciddi bir problemi de gündeme taşır. Özellikle çağdaş dünyada, yalnızlığa itilmiş ve Kant'ın bizzat kötülüğün kaynağı olarak gösterdiği öz-sevgi (bencillik) temelli güdülerle sarmalanarak aşırı bireyselleşmiş insan, katı ideolojik sistemlerin mankurtlaştırma tuzağına düştüğünde kendindeki öz-sevgiyi bu ideolojilerin sözde idealleri altına gizleyerek bilinçsiz ya da tam bilincine varmadan ama en azından

bilincini körleştirerek, düşünmeden suça ve kötülüğe bulaşabilmektedir. Tıpkı Eichman'ın basit tutkular uğruna, aklını yok sayarak devlet terörüne bulaşması gibi bugün de pek çok insan bu tür kötülüklere bulaşabilmektedir. Hayatın, eylemlerin ve düşüncelerin sorgulanması her ne kadar bilgece yüksek bir ideal olarak gözüke de akli fonksiyonları yerinde olan her insan bu ideale ulaşma, en azından kendini kötülükten alıkoyma kapasitesine sahiptir. Zaten Arendt de bu varsayımdan yola çıkarak kötülüğün “fikirsizlik”ten kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır.

The Problem of Evil in Hannah Arendt

Abstract

Although the evil and problem presented can be stated with theological or worldly concepts, it's advised as that it's a problem regarding understandability of the world as a whole in very deed. Consequently, it is belonging to neither ethic only nor metaphysics, but establishes a mutual relation between two of them. It's arise from the distinction connected to being of evil in two forms as natural and moral or being considered, perception mainly. But two points of view are clarified regarding the evil without considering the form, away from Early Enlightenment up to the present and both of them are directed with ethic concern rather than epistemological concern. It's emphasized that the point of view shaped with opinions of Rousseau and Hannah Arendt is quite insistent on making the evil understandable by morality, while the point of view shaped with opinions of philosophers as Voltaire and John Améry defends that morality doesn't demand making the evil comprehensible (Neiman 2006: 18-19). Even if Arendt's point of view shaped with epistemological concerns even though, it has epistemological conception concerning the evil in point of being insistent in comprehensibility.

Hannah Arendt as Jewish-origin German citizen bear witness to antisemitism that adopted Nazi's and Jewish genocide during the II World War and focused on the problem of evil with a sense-making will to all what was happening. According to Arendt, Nazi's fell from grace against the whole humanity, not only Jewish people. So this is the epitome of evil in moral terms. Arendt who tries to prove the reason of evil, concluded that the offenses committed by Nazi's were different from traditional evil and these can't be explained with comprehensible reasons humanely and called this new kind of offense as "radical evil". Later on he got involved in prosecution process as an observer in Kudüs due to war crimes committed by Nazi officer Adolf Eichmann and by developing new statement regarding the evil during this claim, brought forward "the banality of evil" concept. In this regard, the source of evil is "thoughtlessness" with co saying "absence of thinking". In this research, it'll be tried to explain the thoughts of Arendt upon the evil by discussing them and to be talked epistemic dimension of the evil.

It can be said that at platform of Arendt's thoughts about the evil problem- so as whether he may discuss the evil as radical or banal- epistemic concerns make itself evident always and anyway in both of these regards, Kantian reference comes into question. Because, in spite of all rationalization efforts of Kant, Arendt's agnostic attitude propounded that the evil described with reference radicalism to it, thus is unexplainable or incomprehensible, creates the epistemic problem for the individual that directed to understand the evil, the evil characterized with banality indicate to *inability to mature state*, epistemic problem of perpetrator personally (Eichmann and like him) from the point of Kant. This first point of view is by coinciding way of Socratic approach and brings up the serious problem for humanity to the agenda actually. Especially in this modern world, the person who was pushed to loneliness and individualizes horribly by wrapping itself with motives based on self-love (egoism) which shown by Kant as the source of evil can mess with offense and evil without thinking, as senseless by concealing the self-love under ideals of ideologies so to say or without

comprehending completely, but by blinding it's consciousness at least, when it falls into stupidity trap of the strict ideological systems. Nowadays many people can contaminate to such the kind of evils exactly like Eichmann engaged in state terrorism by ignoring his mind for the sake of simple passions. Even if interrogating of life, actions and thoughts is appeared as wisely high ideal even though, each *compos mentis* person has the capacity of achieving this ideal, impeding itself from evil at least. As a matter of fact Arendt precipitated that evil arises from "thoughtlessness" by starting out from this assumption.

Keywords

Ethics, Morals, Radical Evil, The Banality of Evil, Thoughtlessness.

KAYNAKÇA

ARENDR, Hannah (1963) The Origins of Totalitarianism, New York: Meridian Books.

ARENDR, Hannah (1978) The Life of Mind, New York: Harcourt, Inc.

ARENDR, Hannah (1994) İnsanlık Durumu, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.

ARENDR, Hannah (2009) Kötülüğün Sıradanlığı Adolf Eichmann Kudüs'te, çev. Özge Çelik, İstanbul: Metis Yayınları.

ARENDR, Hannah (2014) Totalitarizmin Kaynakları-3 Totalitarizm, çev. İsmail Serin, İstanbul: İletişim Yayınları.

BAUMAN, Zygmunt (1997) Modernite ve Holocaust, çev. Suha Sertabiboğlu, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

BERNSTEIN, Richard. J (2010) Radikal Kötülük Felsefi Bir Sorgulama, çev. Nil Erdoğan, Filiz Deniztekin, İstanbul: Varlık Yayınları.

COŞKUN, Berrak (2013) Hannah Arendt'te Radikal Kötülük Problemi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

EAGLETON, Terry (2011) Kötülük Üzerine Bir Deneme, çev. Şenol Bezci, İstanbul: İletişim Yayınları.

ERDEM, H. Haluk (2010) "Hannah Arendt'in Eichmann Davası Üzerine Düşünceleri", *(flsf)Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (9)/2010 Bahar: 1-16.

KANT, Immanuel (2009) Religion within the Bounds of Bare Reason, tr. Werner S. Pluhar, Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc.

TOKER KILINÇ, Nilgün (2012) Politika ve Sorumluluk, İstanbul: Birikim Yayınları.

MARCUS AURELIUS (2009) Düşünceler, çev. Şadan Karadeniz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

NEIMAN, Susan (2006) Modern Düşünce Kötülük Alternatif Bir Felsefe Tarihi, çev. Ayhan Sargüney, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

SAYIN, Zeynep (1994) Kötülük Tekilcilik Postmodernizm, İstanbul: MitoS Yayınları.

YILMAZ, Zafer (2009) Hannah Arendt'te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

